

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ І ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ
ІМЕНІ ІВАНА ЗЯЗЮНА**

ГОЛОВЧЕНКО МАРИНА ВІКТОРІВНА

УДК 37.013.83:004.738.5(477)"19/20"

**РОЗВИТОК МЕДІАОСВІТИ ВЧИТЕЛІВ В УКРАЇНІ
(КІНЕЦЬ ХХ – ПЕРША ЧВЕРТЬ ХХІ СТОЛІТТЯ)**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат

**дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

Київ – 2026

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна Національної академії педагогічних наук України (м. Київ).

Науковий керівник -

доктор педагогічних наук, професор,
член-кореспондент НАПН України
ВОВК Мирослава Петрівна,
Інститут педагогічної освіти і освіти
дорослих імені Івана Зязюна НАПН
України, завідувач відділу змісту і
технологій педагогічної освіти (м. Київ).

Офіційні опоненти:

доктор педагогічних наук, професор
ЧЕРВІНСЬКА Інна Богданівна,
Карпатський національний університет
імені Василя Стефаника, професор
кафедри початкової освіти та освітніх
інновацій (м. Івано-Франківськ);

доктор філософії з освітніх,
педагогічних наук
ПОНОМАРЕНКО Наталія Петрівна,
Сумський державний університет, старший
викладач кафедри журналістики та
філології, заступник декана факультету
іноземної філології та соціальних
комунікацій (м. Суми).

Захист відбудеться 22 квітня 2026 року об 11.00 на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.451.01 в Інституті педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9, 5-й поверх, зал засідань.

З дисертацією можна ознайомитися на сайті www.ipood.com.ua та в бібліотеці Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України за адресою: 04060, м. Київ, вул. М. Берлинського, 9.

Автореферат розіслано 21 березня 2026 року

Учений секретар спеціалізованої вченої ради

Галина СОТСЬКА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА

Актуальність дослідження. Динамічний розвиток масових медіа у другій половині ХХ ст. та зростання їх ролі як джерела інформації, знань і розваг зумовили необхідність посилення уваги дослідників і практиків до проблеми формування у молоді розуміння принципів функціонування медіа, а також до створення і поширення медіаповідомлень. За визначенням ЮНЕСКО, медіа- та інформаційна грамотність є «базовим набором навичок ХХІ століття» для протидії дезінформації, мові ворожнечі та неконтрольованому впливу алгоритмів штучного інтелекту. З урахуванням міжнародних дискусій з участю ЮНЕСКО на початку 1970-х років виокремлено медіаосвіту як нову сферу міждисциплінарного прикладного знання.

В умовах реалізації державної політики протидії інформаційним загрозам особливої актуальності набуває проблема медіаосвіти вчителів. Сучасний педагог покликаний критично оцінювати медіаконтент і розвивати свою медіаосвітню та інформаційно-цифрову компетентності під час формального, неформального й інформального навчання.

Це позитивно впливає на формування в молоді медіаграмотності та готовності дотримуватися принципів інформаційної гігієни в суспільстві.

Щодня в мережі публікується понад 328 млн повідомлень у Twitter та близько 95 млн фотографій в Instagram; обсяг цифрового контенту, який споживає сучасний учень, зростає експоненціально. За даними Європейського парламенту, 96% молодих європейців щодня користуються Інтернетом, 84% – соціальними мережами (<https://surl.li/jgurfa>). Це посилює ризик потрапляння молоді в «інформаційні бульбашки» та поширення фейків, що актуалізує роль учителя у протидії маніпулятивним практикам в інформаційному просторі.

Наприкінці ХХ – у першій чверті ХХІ ст. в Україні сформувалися цінні практики розвитку медіаосвіти вчителів у формальному, неформальному та інформальному навчанні. Основними детермінантами цього процесу стали подолання радянських маніпулятивних масмедійних стереотипів, утвердження європейського вектору розвитку, імплементація прогресивних і конструктивних ідей зарубіжного досвіду, а також зміцнення ресурсного й навчально-методичного потенціалу медіаосвіти. У зв'язку з цим загострюється потреба вдосконалення медіаосвіти вчителів з урахуванням сучасних реалій, спричинених воєнною та інформаційною агресією рф проти України.

На пріоритетах розвитку медіаосвіти вчителів акцентовано увагу в низці міжнародних документів, зокрема: Грюнвальдській декларації ЮНЕСКО з медіаосвіти (1982), Олександрійській декларації ЮНЕСКО «Про інформаційну грамотність та освіту протягом життя» (2005), Сеульській декларації ЮНЕСКО «Про медіа- та інформаційну грамотність для всіх і за загальної участі: захист від дезінфодемії» (2020), Резолюція про медіаосвіту та нові технології (1987), Рекомендації Парламентської асамблеї Ради Європи Комітету міністрів і урядам країн-учасниць щодо сприяння практиці медіаосвіти та інструментам у суміжних галузях (2000), Комюніке Європейської комісії «Європейський підхід до медіаграмотності у світі цифрових технологій» (2007), Плані цифрової освіти

Європейської комісії на 2021–2027 рр. (2021), Положінню до документу Асоціації «Медіа та навчання» (2024) та ін.

У законодавчих і нормативно-правових документах України також наголошується на стратегії забезпечення національної інформаційної безпеки та необхідності формування медіаграмотної молоді й громадян України, що відображено у Законах України «Про інформацію» (1992), «Про освіту» (2019), «Про вищу освіту» (2014), «Про повну загальну середню освіту» (2020), «Про медіа» (2023), «Про електронні комунікації» (2021), «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (2017), «Доктрині інформаційної безпеки України» (2017) та ін.

У дослідженні проблем розвитку медіаосвіти вчителів в Україні важливе значення мають праці науковців, предметом наукових пошуків яких є: теорія і практика неперервної педагогічної освіти в умовах цифровізації (В. Биков, С. Литвинова, Н. Ничкало, О. Овчарук, О. Семенов, О. Спірін, та ін.); теоретико-методологічні засади освіти упродовж життя (Л. Лук'янова, О. Аніщенко, М. Павлюх, Н. Пономаренко, В. Робак та ін.); формальна і неформальна освіта педагогів (Ю. Бойчук, А. Єрмоленко, І. Колеснікова, І. Крамаренко, О. Кучерук, А. Ткачов, Л. Хомич та ін.); методологія і практика медіаосвіти, її міждисциплінарних напрямів (М. Кадемія Л. Найдьонова Т. Іванова, В. Іванов, Г. Онкович М. Ячменик та ін.); розвиток медіаграмотності, медіакомпетентності, інфомедійної грамотності, інформаційно-цифрової компетентності педагогів О. Бабакіна, С. Барило, Р. Гуревич, М. Імерідзе, О. Волошенюк, Т. Хижня, О. Цюняк та ін.); зарубіжний досвід медіаосвіти (О. Биндас, К. Біницька, Г. Головченко, О. Ішутіна, Н. Приходькіна, С. Ющик та ін.).

На основі аналізу законодавчих і нормативно-правових документів, наукових і навчально-методичних праць, а також віртуальних ресурсів виявлено, що проблема розвитку медіаосвіти вчителів наприкінці ХХ – у першій чверті ХХІ ст. не була предметом історико-педагогічних досліджень. Недостатньо вивченими залишаються чинники становлення і розвитку медіаосвіти у системі неперервної педагогічної освіти, визначення специфіки формальної та неформальної медіаосвіти вчителів у цих хронологічних межах, а також виокремлення тенденцій та інноваційних практик з метою вдосконалення медіаосвіти педагогів.

Вивчення джерельної бази досліджуваної проблеми та аналіз практичного досвіду розвитку медіаосвіти уможливили виявлення суперечностей між: стратегічною необхідністю зміцнення національної інформаційної безпеки в умовах гібридної та інформаційної війни і недостатнім осмисленням стану розвитку медіаосвіти вчителів в Україні в період подолання радянських масмедійних стереотипів; б'єктивними потребами суспільства у підготовці медіакомпетентного вчителя, здатного формувати медіаграмотність учнівської молоді, та недостатнім використанням потенціалу медіаосвіти в освітніх програмах підготовки учителів у закладах вищої освіти; викликом неперервного професійного розвитку вчителів у сфері медіаграмотності й

інфомедійної грамотності та несистемністю і фрагментарністю організації формальної, неформальної та інформальної медіаосвіти педагогів в Україні; інамічним зростанням інформаційних ризиків сучасного медіапростору (дезінформації, пропаганди, медіатравматизації, маніпулятивних практик) та низьким рівнем науково-методичного супроводу підготовки вчителів до роботи в умовах інформаційної війни та цифровізації суспільства.

Актуальність проблеми і необхідність осмислення досвіду розвитку медіаосвіти вчителів в Україні, потреба творчого використання інноваційних практик формальної, неформальної та інформальної медіаосвіти у неперервному професійному розвитку педагогів зумовили вибір теми дисертаційного дослідження «**Розвиток медіаосвіти вчителів в Україні (кінець ХХ – перша чверть ХХІ століття)**».

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складовою комплексної науково-дослідної теми відділу змісту і технологій педагогічної освіти Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України «Розвиток змісту психолого-педагогічної підготовки майбутніх педагогів на компетентнісних засадах» (РК 0123U100447, 2023 – 2025 рр.). Тему дисертації затверджено вченою радою Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (протокол № 7 від 24.06.2016 р.) та узгоджено рішенням Бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 125 від 22.07.2023 р.).

Мета дослідження – здійснити історико-педагогічний аналіз розвитку медіаосвіти вчителів в Україні наприкінці ХХ – у першій чверті ХХІ ст.

Об'єкт дослідження – розвиток медіаосвіти в Україні на основі діахронічного і синхронічного підходів.

Предмет дослідження – особливості розвитку медіаосвіти вчителів в Україні наприкінці ХХ – у першій чверті ХХІ ст.

Відповідно до мети дослідження визначено такі завдання:

роаналізувати основні чинники становлення і розвитку медіаосвіти вчителів в Україні у досліджувальний період.

бґрунтувати періодизацію розвитку медіаосвіти вчителів в Україні наприкінці ХХ – у першій чверті ХХІ ст.

виявити тенденції розвитку медіаосвіти вчителів в Україні.

характеризувати інноваційні зарубіжні практики розвитку медіаосвіти вчителів.

креслити перспективи вдосконалення медіаосвіти вчителів в Україні на загальнодержавному, регіональному, організаційно-управлінському та особистісно-професійному рівнях.

Концептуальна ідея дослідження. В основу наукового пошуку покладено положення про те, що розвиток медіаосвіти вчителів в Україні наприкінці ХХ – у першій чверті ХХІ ст. зумовлений глобалізаційними змінами, євроінтеграційними процесами та освітньо-трансформаційними чинниками. Серед основних детермінант цього процесу виокремлено діяльність міжнародних організацій, створення наукових і освітніх осередків, заснування громадських організацій з медіаосвіти, вивчення медіаосвітньої складової у всеукраїнських експериментах на

різних рівнях освіти (2011–2023 рр.), а також законодавче й нормативно-правове забезпечення і концептуалізацію медіаосвіти. Врахування цих чинників сприяє розвитку формальної, неформальної та інформальної медіаосвіти вчителів в Україні. Водночас розвиток неперервної медіаосвіти вчителів уможливило освітньо-трансформаційні зміни у формуванні медіакомпетентності учнівської та студентської молоді та різних категорій населення з урахуванням загроз і викликів російської війни проти України і повоєнного відновлення нашої держави, потреб забезпечення інформаційної та кібербезпеки, протидії маніпулятивним медійним практикам.

Методологічну основу дослідження становлять: теорія наукового пізнання, що уможливила визначення сутності базових понять дослідження, його об'єкта, предмета, мети, завдань і методів наукового пошуку; *історико-хронологічний підхід*, покладений в основу розвитку української педагогічної медіаосвіти та обґрунтування періодизації розвитку медіаосвіти вчителів в Україні наприкінці ХХ – у першій чверті ХХІ ст.; *компетентнісний підхід*, що уможливив обґрунтування компетентнісної парадигми неперервного професійного розвитку сучасного вчителя, його медіаосвітньої компетентності, медіаграмотності, інфомедійної, інформаційно-цифрової та суміжних компетентностей; *аксіологічний підхід*, що дозволив обґрунтувати положення щодо формування національної свідомості, громадянської позиції сучасного вчителя, його ціннісного ставлення до розвитку медіаграмотності здобувачів освіти, здатних протистояти маніпулятивним практикам в умовах інформаційної війни РФ проти України; *андрагогічний підхід*, що сприяв виявленню потенціалу формальної та неформальної медіаосвіти на основі врахування досвіду України у визначених хронологічних межах та виявленню ресурсів інформальної медіаосвіти вчителів.

Теоретичну основу дослідження становлять наукові праці з проблем: сучасної філософії і методології наукових досліджень (С. Гончаренко, В. Кремень, В. Луговий, Л. Лук'янова, О. Ляшенко, Н. Ничкало, О. Спирін та ін.); теорії і практики історико-педагогічних студій (Н. Дічек, І. Зайченко, О. Лавріненко, О. Сухомлинська та ін.); зарубіжного досвіду підготовки вчителів (Н. Авшенюк, Н. Бідюк, О. Локшина, Н. Пазюра, Г. Товканець та ін.); теоретико-методичних засад неперервної педагогічної освіти в умовах цифровізації (В. Биков, М. Вовк, Р. Гуревич, Т. Іванова, В. Іванов, М. Кадемія, С. Литвинова, О. Овчарук, С. Сисоєва, М. Ячменик та ін.); освіти упродовж життя (О. Аніщенко, Г. Онкович, О. Семенов та ін.); формальної та інформальної освіти вчителів (А. Єрмоленко, І. Колеснікова, І. Крамаренко, О. Кучерук, О. Кучерявий, О. Семенов, Г. Сотська, А. Ткачов, К. Шворак, Л. Хомич та ін.); розвитку медіаграмотності, медіакомпетентності, інфомедійної грамотності учителів, викладачів (О. Бабакіна, С. Барило, К. Годлевська, К. Котун, Л. Петренко, Н. Пономаренко, І. Червінська та ін.); упровадження медіаосвіти у дошкільну, початкову, базову середню, профільну старшу школу, у закладах фахової передвищої і вищої освіти (О. Будник, М. Друшляк, Н. Грона, О. Семеніхіна, Л. Найдьонова, О. Цюняк, В. Шуляр та ін.); зарубіжного досвіду медіаосвіти (О. Биндас, К. Біницька, Н. Приходькіна та ін.).

Відповідно до мети, предмета і завдань наукового пошуку використовувався комплекс **методів дослідження**: *дефінітивний аналіз* – з метою визначення і уточнення сутності понять «медіосвіта вчителя», «міждисциплінарність медіосвіти вчителя» та ін.; *хронологічно-системний аналіз* – для визначення чинників розвитку медіосвіти педагогів, обґрунтування періодизації розвитку медіосвіти вчителів наприкінці ХХ – у першій чверті ХХІ ст., виявлення сучасних тенденцій її поступу; *компаративістський аналіз* – з метою обґрунтування прогностичних і конструктивних ідей зарубіжного досвіду медіосвіти вчителів (Польщі, Фінляндії, Швеції); *метод наукової екстраполяції* – для розроблення науково-методичних рекомендацій, окреслення перспектив вдосконалення медіосвіти вчителів в Україні на загально державному, регіональному, управлінському, а також особистісно-професійному рівнях.

Джерельною базою дослідження стали:

- документи ЮНЕСКО, Європейського Парламенту, Ради Європи з питань врегулювання стратегії медіосвітньої політики на глобальному, національному і регіональному рівнях: Грюнвальдська декларація ЮНЕСКО з медіосвіти (1982), Олександрійська декларація ЮНЕСКО «Про інформаційну грамотність та освіту протягом життя» (2005), Сеульська декларація «Про медіа- та інформаційну грамотність для всіх і за загальної участі: захист від дезінфодемії» ЮНЕСКО (2020); «Резолюція з медіосвіти та нових технологій» (1987), Рекомендація Парламентської Асамблеї Ради Європи Комітету Міністрів і урядам країн-учасниць щодо сприяння практиці медіосвіти та інструментам у суміжних галузях (2000); Комюніке Єврокомісії «Європейський підхід до медіаграмотності у світі цифрових технологій» (2007) та ін.;

- законодавчі і нормативно-правові документи: Закон України «Про інформацію» (1992), «Про медіа» (2023), «Про електронні комунікації» (2021), «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (2017), «Доктрина інформаційної безпеки України» (2017), Професійний стандарт «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (2024) та ін.; законодавчі, нормативні документи Польщі, Фінляндії, Швеції у сфері медіосвіти, розвитку цифрової, ІТ-компетентностей;

- дані моніторингового дослідження, проведеного ГО «MediaSapiens» (2013); результати проєкту «Споживання медіа» (2022), виконаного соціологічною компанією InMind на замовлення міжнародної неприбуткової організації Internews, що впроваджує «Медійну програму в Україні» за фінансової підтримки Агентства США з міжнародного розвитку (USAID); дані Всеукраїнської програми ментального здоров'я за ініціативою першої леді Олени Зеленської «Ти як?» (2024), що реалізується Координаційним центром з психічного здоров'я Кабінету Міністрів України за підтримки Всесвітньої організації охорони здоров'я; проєкту IREX «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність», ініційованого Радою міжнародних наукових досліджень та обмінів (IREX) за підтримки Посольства США в Україні та Міністерства закордонних справ і міжнародного розвитку Великої Британії у партнерстві з Міністерством освіти і науки України, Міністерством культури та інформаційної політики України та Академією української преси (2015 – 2025 рр.); проєкту «Неформальна медіосвіта в Україні

та країнах ЄС» відповідно до наукової теми Інституту журналістики «Медіазнавчі студії в науковому та освітньому дискурсах» викладачів Київського столичного університету імені Бориса Грінченка;

- ресурси лабораторії психології масової комунікації та медіаосвіти Інституту соціальної і політичної психології НАПН України, ГО «Українська асоціація медіапсихологів та медіапедагогів», освітньо-дослідницького центру «МЕДІА&ВЧИТЕЛЬський кампус»;

- вебресурси: портал медіаосвіти і медіаграмотності. Академія української преси, портал Національного проєкту з медіаграмотності «Фільтр»; вебсайти громадських організацій: «Детектор медіа», «Гвара Медіа» («Gwara Media»), «БезБрехні», «Media Development Foundation», «Освіторія», «Український інститут медіа та комунікації», Центру демократичних реформ і медіа та ін.; вебсайти державних інституцій: Національної ради з питань телебачення і радіомовлення, Центру розвитку незалежних медіа в Україні, Українського інституту медіа та комунікації, Національної суспільної телерадіокомпанії України та ін.;

- сайти інститутів післядипломної педагогічної освіти різних регіонів України, зокрема: Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області, Миколаївського інституту післядипломної педагогічної освіти, Полтавської академії неперервної педагогічної освіти імені М.В. Остроградського, Інституту післядипломної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка та ін.;

освітні програми підготовки учителів у галузі А Освіта закладів вищої освіти (Карпатський національний університет імені Василя Стефаника, Сумський державний педагогічний університет імені А.С.Макаренка, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г.Короленка, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Український державний університет імені М.П. Драгоманова, Бердянський державний університет, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди та ін.;

- монографічні видання, дисертації з проблем медіаосвіти (Г. Марченко, Л. Найдьонова, М. Попов, Н. Приходькіна, Н. Череповська та ін.);

- навчально-методичні видання (О. Волошенюк, О. Довженко, А. Єгорова, В. Іванов, Т. Іванова, В. Міський, В. Потапова, В. Різун, Д. Сизонов, Л. Шевченко, А. Юричко та ін.).

Хронологічні межі дослідження охоплюють кінець ХХ – першу чверть ХХІ ст. – період незалежності України, подолання радянських масмедійних наративів, утвердження демократичних цінностей в інформаційному просторі. Нижня межа (кінець ХХ ст.) пов'язана з реформаційними змінами у сфері медіа, в інформаційному просторі незалежної України, зорієнтованої на утвердження національних цінностей, нівелювання радянських масмедійних стереотипів, необхідністю підготовки медіаграмотних учителів для закладів загальної середньої освіти, вищої освіти тощо; з набуттям чинності Закону України «Про інформацію» (1992) тощо. Визначення верхньої межі (перша чверть ХХІ ст.) зумовлено

стратегічними пріоритетами розвитку медіаосвіти, її концептуалізацією та інституалізацією; реалізацією експериментальних досліджень, концепцій; набуттям чинності Законів України, «Про медіа» (2023), «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» (2017), «Доктрини інформаційної безпеки України» (2017), а також Професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (2024) та ін.

Організація дослідження. Науковий пошук здійснювався у 2016 – 2025 рр. й охоплював три етапи:

а першому (аналітико-пошуковому) етапі (2016 – 2019 рр.) обґрунтовано актуальність досліджуваної проблеми; здійснено бібліографічний аналіз; вивчено історико-педагогічні, методологічні праці; виявлено суперечності розвитку медіаосвіти вчителів; систематизовано матеріали вебсайтів закладів освіти, громадських організацій, порталів;

а другому (емпіричному) етапі (2020 – 2022 рр.) виявлено чинники становлення і розвитку медіаосвіти педагогів у незалежній Україні; розроблено періодизацію розвитку медіаосвіти вчителів наприкінці ХХ – у першій чверті ХХІ ст.; обґрунтовано положення щодо специфіки формальної, неформальної та інформальної медіаосвіти вчителів; підготовлено науково-методичні рекомендації з удосконалення медіаосвіти педагогів;

а третьому (підсумковому) етапі (2023 – 2025 рр.) виявлено сучасні тенденції розвитку медіаосвіти вчителів в умовах воєнних реалій, цифровізації, інформаційної безпеки; окреслено перспективи розвитку медіаосвіти вчителів на основі українського і зарубіжного досвіду медіапрактик.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягають у тому, що:

уперше здійснено історико-педагогічне дослідження проблеми становлення і розвитку медіаосвіти вчителів України наприкінці ХХ – у першій чверті ХХІ ст.; визначено чинники становлення і розвитку медіаосвіти українських учителів, (діяльність міжнародних організацій, інституалізація медіаосвіти в Україні, законодавче і нормативно-правове врегулювання, концептуалізація медіаосвіти, упровадження медіаосвітньої складової під час всеукраїнських експериментів); розроблено періодизацію розвитку медіаосвіти вчителів в Україні у визначених хронологічних межах, що охоплює: ініціативний етап (1991–2009 рр.), експериментальний етап (2010–2016 рр.) та етап масштабування і (2017–2024 рр.); виявлено сучасні тенденції розвитку медіаосвіти вчителів в Україні; визначено перспективи розвитку медіаосвіти вчителів в Україні на загальнодержавному, регіональному, організаційно-управлінському та особистісно-професійному рівнях; розроблено науково-методичні рекомендації з удосконалення медіаосвіти освіти вчителів на основі українського досвіду і зарубіжних практик.

Обґрунтовано авторську дефініцію поняття «медіаосвіта вчителя».

Уточнено сутність понять «міждисциплінарність медіаосвіти вчителя», «медіакультура», «медіалінгвістика», «медіадискурс», «медіатекст», «медіакомунікація» та ін., що дозволило схарактеризувати теоретичні засади проблеми дослідження в сучасних наукових студіях.

Подальшого розвитку набули положення щодо розвитку медіаосвіти вчителів в умовах формального, неформального та інформального навчання; оновлення змісту медіаосвіти вчителів на засадах міждисциплінарності.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробленні й апробації науково-методичних рекомендацій «Медіаосвіта педагога в Україні: реалії та цінні практики» для удосконалення формальної, неформальної та інформальної медіаосвіти вчителів з урахуванням прогностичних і конструктивних ідей українського та зарубіжного досвіду. Запропоновано теми, змістові модулі для інтеграції у зміст освітніх компонентів освітньо-професійних програм підготовки майбутніх учителів на бакалаврському освітньому рівні у галузі А Освіта у закладах вищої освіти, для удосконалення змісту й організації практичних і семінарських занять з дисциплін інформаційно-комунікативного спрямування з метою розвитку медіаосвітньої, інформаційно-цифрової компетентності майбутніх учителів, формування у них критичного мислення, цифрової культури, професійного іміджу.

Основні положення дослідження можуть слугувати джерелом для вдосконалення неформальної й інформальної медіаосвіти вчителів на основі опанування інноваційних медіапрактик зарубіжних країн, ресурсів з медіанавчання. Дослідницькі матеріали і рекомендації доцільно використовувати в інститутах післядипломної педагогічної освіти, у системі підвищення кваліфікації педагогів під час проведення тренінгів, освітніх курсів, майстер-класів з використання конструктивних ідей вітчизняного і зарубіжного досвіду медіаосвіти.

Результати наукового пошуку впроваджено в освітній процес Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 06/40 від 03.12.2025 р.), Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича (довідка № 2937 від 12.11.2025 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди (довідка № 01/10-867 від 12.12.2025 р.).

Особистий внесок здобувача. В опублікованій у співавторстві статті [1] дисертанткою схарактеризовано міждисциплінарні засади проблеми розвитку медіаосвіти вчителів; [2] – окреслено специфіку розвитку медіаосвітньої компетентності вчителів у США і Канаді; [6] – представлено інноваційні практики використання потенціалу віртуальної реальності в освітньому просторі; [8] – узагальнено досвід структурування змісту медіаосвітньої складової у підготовці педагогів; у розділі колективної монографії [7] – здійснено аналіз базових понять дослідження.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження представлено на наукових і науково-практичних заходах:

- *міжнародних*: науково-практичних конференціях «Теоретико-методологічні аспекти мистецької освіти: здобутки, проблеми та перспективи» (2023, Умань), «Удосконалення професійної майстерності педагога-музиканта в умовах полікультурного освітнього простору» (2023, Чернівці), «Естетичні засади розвитку педагогічної майстерності викладачів мистецьких дисциплін» (2024, Умань), «Наукова школа академіка Івана Зязюна у працях його соратників та учнів»

(2024, Харків), науково-практичній онлайн-конференції «Актуальні проблеми професійної підготовки педагогів: національний та євроінтеграційний вимір» (2024, Чернівці), «Мистецтво та мистецька освіта в сучасному європейському соціокультурному просторі» (2025, Бердянськ), науковій конференції «Сучасні проблеми та виклики польських й українських педагогів в умовах миру і війни» (2024 р., Люблін (Республіка Польща)), мистецько-педагогічних читаннях пам'яті професора О.П. Рудницької «Неперервна педагогічна освіта в Україні і зарубіжжі: досвід, інновації, тенденції» (2024, 2025, Київ); *всеукраїнських*: науково-практичних конференціях «Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи» (2023, 2024, Київ), «Освіта дорослих в Україні та за кордоном: досягнення, виклики і перспективи розвитку» (2024, Київ), науково-практичній конференції (з міжнародною участю) «Художні практики та мистецька освіта у кроскультурному просторі сучасності» (2024, Полтава), педагогічних читаннях «Освіта впродовж життя: вимоги часу» присвячених пам'яті Олени Дубинчук (2024, Київ); *звітних науково-практичних конференцій Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України* (Київ, 2023, 2024, 2025).

Публікації. Результати дослідження висвітлено у 20 наукових працях (15 – одноосібні), з них: 4 статті у наукових фахових виданнях України; 3 статті у періодичних наукових виданнях держав, які входять до Європейського Союзу; розділ у колективній монографії; науково-методичні рекомендації; 11 публікацій у збірниках матеріалів міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел (393 найменувань, із них – 69 іноземними мовами). Загальний обсяг дисертації – 301 сторінка, зокрема основного тексту – 196 сторінок. Робота містить 5 додатків на 34 сторінках, 7 таблиць, 5 рисунків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** схарактеризовано актуальність проблеми дослідження, проаналізовано стан її розробленості в сучасній педагогічній теорії; визначено об'єкт, предмет, мету, завдання, методологічну і теоретичну основу, методи дослідницького пошуку; сформульовано концептуальну ідею дослідження, наукову новизну, практичне значення; наведено відомості про апробацію результатів дослідження, публікації і структуру дисертації.

У першому розділі – «**Теоретичні засади розвитку медіаосвіти вчителів в Україні**» – проаналізовано основні поняття досліджуваної проблеми; схарактеризовано міждисциплінарні основи наукового пошуку; висвітлено основні чинники становлення і розвитку медіаосвіти вчителів.

З'ясовано, що проблема розвитку медіаосвіти вчителів в сучасних дослідженнях розглядається у контексті актуалізації процесів цифровізації та діджиталізації освітньої практики, утвердження компетентнісної парадигми педагогічної освіти, упровадження інновацій у діяльність закладів дошкільної,

початкової, базової середньої освіти, старшої школи, закладів фахової передвищої та вищої освіти, а також у сфері освіти дорослих.

У міжнародних документах ЮНЕСКО, Ради Європи та Європейського парламенту, а також Концепції впровадження медіаосвіти в Україні (2010, 2016) обґрунтовано положення щодо стратегічного статусу медіаосвіти як складової гуманітарної безпеки держави, важливого чинника протидії інформаційним загрозам і маніпуляціям, а також ресурсу розвитку демократичного громадянського суспільства. Особливу увагу в цих документах приділено питанням інтеграції медіаосвіти у підготовку та професійний розвиток учителів. У Резолюції Європейського парламенту з медіаграмотності (2008) медіаграмотність уперше визначено як базовий елемент політики у сфері споживання інформації, що охоплює різні категорії населення протягом життя, а медіаосвіту – як обов'язкову складову навчальних програм на всіх рівнях шкільної освіти, наголошено також на необхідності включення медіаосвітніх модулів до програм підготовки вчителів.

В Україні розвиток медіаосвіти, зокрема медіаосвіти вчителів, пов'язаний із затвердженням у 2010 р. Національною академією педагогічних наук України Концепції впровадження медіаосвіти, основною метою якої визначено формування медіакультури особистості. Прийняття Концепції стало важливим етапом інституалізації та концептуалізації медіаосвіти в Україні, оскільки сприяло визначенню стратегічних орієнтирів її розвитку та основних напрямів інтеграції медіаосвітньої складової у систему освіти. Значною мірою це актуалізувало необхідність підготовки медіакомпетентних учителів. У 2016 р. Концепцію було оновлено з урахуванням цифровізаційних суспільних викликів, розвитку інформаційного простору та потреби посилення медіаграмотності громадян, що зумовило подальшу інституалізацію медіаосвіти і розширення її впровадження у вітчизняній освітній практиці.

На основі студіювання сучасних наукових джерел встановлено, що медіакомпетентний учитель має усвідомлювати стратегічну роль медіаосвіти у забезпеченні інформаційної безпеки держави, вихованні патріотизму молоді та формуванні української ідентичності. Міждисциплінарний аналіз поняття «медіаосвіта» дав змогу простежити еволюцію його змісту: від використання засобів масової інформації в освітньому процесі до комплексного розуміння медіаосвіти як системи формування медіакультури особистості, її здатності до критичного осмислення інформації, самовираження та відповідального медіаспоживання.

Авторське визначення поняття «*медіаосвіта вчителя*» полягає в наступному: це складова професійної підготовки і неперервного професійного розвитку педагога, спрямована на використання потенціалу формальної, неформальної та інформальної освіти для розвитку медіаграмотності та медіакомпетентності з метою впровадження медіаосвітньої складової у зміст освіти на різних освітніх рівнях – від дошкільної до освіти дорослих. Доведено, що ключовими міждисциплінарними напрямками медіаосвіти є медіакультура, медіалінгвістика, медіапедагогіка, медіадидактика, медіапсихологія, кіберпсихологія, медіасоціологія та медіаполітика. *Медіакультура* виступає інтегративним

результатом медіаосвіти, поєднуючи культурологічний та особистісний виміри й передбачаючи здатність до системної і відповідальної взаємодії з медіареальністю. Значну роль у цьому процесі відіграють уміння інтерпретації медіатекстів і медіадискурсу, що сприяють розвитку критичного мислення, фактчекінгу та протидії маніпуляціям і пропаганді.

В умовах інформаційної війни та зростання медіаризиків особливої актуальності набувають ресурси *медіапсихології* та *кіберпсихології*, спрямовані на збереження психічного здоров'я, подолання медіатравм, формування медіаімунітету та навичок інформаційної гігієни. Водночас знання з *медіасоціології* та *медіаполітики* дають змогу усвідомлювати механізми масової комунікаційного впливу та ідеологічні стратегії, що реалізуються завдяки медіа.

З'ясовано, що становлення і розвиток медіаосвіти вчителів в Україні наприкінці ХХ – у першій чверті ХХІ ст. відбувалися у динамічному соціокультурному контексті. До основних чинників цього процесу віднесено: діяльність міжнародних організацій (ЮНЕСКО, Ради Європи, Європейського парламенту), що зумовила поширення медіа- та інформаційної грамотності серед різних категорій населення, імплементацію відповідних рекомендацій у державну політику та освітню практику; інституалізацію медіаосвіти як результат трансформаційних процесів у суспільстві та реагування державних і громадських інституцій на нові соціокультурні й інформаційні виклики; упровадження медіаосвітньої складової під час всеукраїнських експериментів, зокрема Всеукраїнського експерименту «Впровадження медіаосвіти у загальноосвітніх навчальних закладах України» (2011–2017 рр.), що проводився у школах Києва та восьми регіонів України, а також експерименту «Стандартизація наскрізної соціально-психологічної моделі масового впровадження медіаосвіти у вітчизняну педагогічну практику» (2017–2023 рр.); законодавче і нормативно-правове врегулювання та концептуалізація медіаосвіти в Україні (набуття чинності Законів України «Про інформацію» (1992), «Про освіту» (2019), «Про вищу освіту» (2014), «Про повну загальну середню освіту» (2020), «Про медіа» (2023), Професійного стандарту «Вчитель закладу загальної середньої освіти» (2024); розроблення Концепції впровадження медіаосвіти в Україні (2010, 2016) та ін.

У другому розділі – **«Особливості розвитку медіаосвіти вчителів в Україні (кінець ХХ – перша чверть ХХІ ст.)»** – розроблено періодизацію розвитку медіаосвіти вчителів; схарактеризовано особливості розвитку медіаосвіти вчителів в умовах формальної та неформальної освіти; узагальнено ресурси для розвитку медіаосвіти педагогів в умовах інформальної освіти.

Обґрунтовано періодизацію розвитку медіаосвіти вчителів в обраних хронологічних межах:

І. 1991–2009 рр. – ініціативний етап, що характеризувався нівелюванням радянських пропагандистських наративів, демократичними процесами в політичному та культурному житті задля утвердження цінностей незалежної України. Посилюється ініціативна діяльність закладів вищої освіти та інститутів післядипломної педагогічної освіти щодо викладання медіаосвітніх курсів, зміст яких структурувався на засадах медіакультури, журналістики, кіномистецтва,

інформаційно-комунікаційних технологій. Створюються перші наукові інституції та громадські організації, діяльність яких сприяла становленню української медіаосвітньої думки, зокрема Асоціація діячів кіноосвіти і медіапедагогіки України, Академія української преси, Інститут соціальної та політичної психології АПН України, Інститут екології масової комунікації, відділ теорії та методології гуманітарної освіти Інституту вищої освіти НАПН України та ін. Водночас відбувалося накопичення емпіричного матеріалу, теоретичних напрацювань і практичного досвіду, що згодом стали підґрунтям для всеукраїнських експериментів 2010-х рр. Нормативним підґрунтям розвитку медіаосвіти цього періоду стали Закони України «Про інформацію» (1992), «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (1999), «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» (2007) та іншими документами.

II. 2010–2016 рр. – експериментальний етап, що характеризувався концептуалізацією медіаосвіти в Україні, розробленням навчальних програм, науково-методичних матеріалів для експериментального впровадження наскрізної медіаосвітньої складової, створенням навчальних програм для підвищення кваліфікації вчителів в інститутах післядипломної педагогічної освіти та курсів для майбутніх учителів у закладах вищої освіти. У цей період була створена мережа експериментальних закладів освіти, окреслилася тенденція до інституалізації медіаосвітніх осередків. Важливим чинником стало визначення ролі ІКТ в освітньому процесі у Національній стратегії розвитку освіти в Україні на період до 2021 р. Затвердження Концепції впровадження медіаосвіти в Україні Національною академією педагогічних наук України (2010) передбачило поетапний всеукраїнський експеримент у школах і закладах вищої освіти, а також пріоритизацію підготовки педагогів до реалізації медіаосвітньої складової. Було створено робочу групу з підготовки навчального плану і програми з дисципліни «Медіаосвіта». В інститутах післядипломної педагогічної освіти активізувалося впровадження медіаосвітніх курсів. На цьому етапі було засновано Український медіаосвітній консорціум, Українську асоціацію медіапсихологів і медіапедагогів; розширено співпрацю з державними та громадськими інституціями у сфері медіаграмотності; затверджено оновлену Концепцію впровадження медіаосвіти в Україні Національною академією педагогічних наук України та Дорожню карту з медіаосвіти і медіаграмотності (2016).

III. 2017–2024 рр. – етап масштабування медіаосвіти, під час якого відбувалася широка імплементація Концепції розвитку медіаосвіти в Україні (2016), активізація формальної, неформальної та інформальної медіаосвіти вчителів, співпраця громадських організацій, закладів вищої освіти, інститутів післядипломної освіти, наукових установ задля зміцнення партнерства у створенні медіаресурсів, платформ і програм з медіаосвіти. Особливого значення набув проєкт IREX «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність», орієнтований на підготовку вчителів різних предметів, що охопив тренінговою діяльністю тисячі педагогів у різних регіонах України. Вагомими подіями стали впровадження Національної стратегії з розвитку медіаграмотності (2021), проведення

всеукраїнського експерименту «Стандартизація наскрізної соціально-психологічної моделі інтенсивного масового впровадження медіаосвіти у вітчизняну педагогічну практику» (2017–2022 рр.), а також започаткування Національного проєкту з медіаграмотності «Фільтр», що об'єднав зусилля МОН України, інститутів післядипломної педагогічної освіти та громадського сектору. На цьому етапі медіаосвіта дедалі помітніше почала виконувати не лише освітню, а й безпекову, громадянсько-патріотичну, психозбережувальну функції.

Вивчення досвіду формальної медіаосвіти вчителів дало змогу виявити її основні особливості. Установлено, що провайдерами формальної медіаосвіти виступають заклади вищої освіти та інститути післядипломної педагогічної освіти. Її стратегічна мета полягає у підвищенні фахового рівня вчителів відповідно до освітніх стандартів, сучасних суспільних викликів, індивідуально-особистісних і професійних потреб, а також у забезпеченні наскрізності медіаосвіти на різних рівнях освіти. Важливою особливістю формальної медіаосвіти вчителів є також партнерська взаємодія із громадськими організаціями, науковими установами, а також залучення до медіаосвітніх ініціатив батьків, учнів і менеджерів освіти. Доведено, що розвиток формальної медіаосвіти супроводжується створенням навчально-методичних ресурсів, практикумів, освітніх програм, підручників і навчальних посібників, проведенням міждисциплінарних досліджень із проблем медіакультури, медіапедагогіки, медіапсихології, медіасоціології, інформаційної війни та кібербезпеки.

Вивчення досвіду розвитку неформальної медіаосвіти вчителів в Україні підтвердило, що вона забезпечує гнучкі можливості професійного розвитку педагогів через тренінги, вебінари, онлайн-курси, майстер-класи, діяльність громадських організацій, освітніх платформ і проєктів. Провайдерами неформальної медіаосвіти виступають громадські організації та освітні платформи: ГО «Академія української преси», IREX, «Всеосвіта», «EdEra», «МЕДІА&ВЧИТЕЛЬСЬКИЙ кампус» Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка та ін. Її стратегічна мета полягає у професійному зростанні вчителя, здатного об'єктивно й критично працювати з інформацією з відкритого медійного простору, оцінювати її достовірність і доцільно використовувати в освітній практиці. Важливими ознаками неформальної медіаосвіти є утвердження компетентнісної парадигми, ресурсне забезпечення через сертифіковані програми, тренінги, короткострокові курси, розвиток партнерської взаємодії між громадськими організаціями, науковими інституціями та закладами освіти. Особливої актуальності вона набула в умовах російської війни проти України, коли зміст таких програм був зорієнтований на розвиток критичного мислення вчителів, оцінювання медіатекстів в умовах інформаційної війни, формування навичок інформаційної гігієни та безпечної поведінки в інфомедійному просторі.

Інформальна медіаосвіта вчителів в Україні набула системного характеру та стала важливим чинником професійного саморозвитку в умовах цифровізації освіти, а також викликів, спричинених війною та інформаційною агресією. Провайдерами інформальної медіаосвіти є громадські організації, державні

інституції та освітні медіаресурси, зокрема Управління стратегічних комунікацій Генерального штабу ЗСУ, Національна рада з питань телебачення і радіомовлення, «Гвара Медіа», «БезБрехні», Media Development Foundation, Центр розвитку незалежних медіа в Україні, Український інститут медіа та комунікації, «Освіторія», Академія української преси, IREX та ін. Її стратегічна мета полягає в забезпеченні ресурсів для самоосвіти педагогів задля впровадження наскрізної медіаосвітньої складової в систему освіти – від дошкільної до освіти дорослих. Ресурсне забезпечення охоплює вебсайти, онлайн-платформи, портали, YouTube-канали, мультимедійні посібники, онлайн-курси, що дають змогу вчителям оновлювати знання з медіаосвіти, медіаграмотності, цифрової безпеки та кібергігієни. Винятково важливою є роль інформальної медіаосвіти у реагуванні на виклики війни – формування вмінь протидіяти дезінформації, пропаганді, фейкам, захищати персональні дані, розвивати здоров'язберезувальну медіакомпетентність. Зростає значення державної підтримки окремих ініціатив, зокрема Національного проєкту з медіаграмотності «Фільтр», спрямованого на реалізацію просвітницьких та освітніх заходів.

У третьому розділі – **«Перспективи розвитку медіаосвіти вчителів в Україні: зарубіжний досвід, українські реалії»** – висвітлено результати вивченого зарубіжного досвіду як важливого ресурсу розвитку медіаосвіти вчителів в Україні; виявлено сучасні тенденції в її розвитку; обґрунтовано прогностичні ідеї для вдосконалення медіаосвіти педагогів на загальнодержавному, регіональному, організаційно-управлінському та особистісно-професійному рівнях.

Аналіз зарубіжного досвіду розвитку медіаосвіти та медіакомпетентності вчителів у Польщі, Фінляндії і Швеції засвідчив, що медіаграмотність у цих країнах розглядається як стратегічно важлива складова освіти та громадянської компетентності. У цих державах посилюється усвідомлення зростання ролі медіа у формуванні світогляду, критичного мислення та демократичних цінностей, що зумовлює системний підхід до медіаосвіти.

Польський досвід демонструє переважно централізовану модель розвитку медіаосвіти, що спирається на законодавчу і нормативно-правову базу та державні ініціативи. Важливим досягненням є розроблення Моделі медіаосвіти, інформаційної та цифрової освіти (MEMIC), що визначає цілі, компетентності та інструменти підтримки вчителів і учнів. Водночас медіаосвіта в Республіці Польща інтегрована у навчальні програми частково, а підготовка педагогів і міжсекторальна співпраця залишаються нерівномірними.

Одним із європейських лідерів у сфері медіаосвіти є Фінляндія завдяки інтеграції медіаграмотності на всіх рівнях освіти та її включенню до концепції багатограматності (multiliteracy). Фінська модель характеризується цілісною державною політикою, міжвідомчою співпрацею та системною підготовкою вчителів. Вона орієнтована на розвиток критичного мислення, етичного медіаспоживання та активної громадянської участі.

Досвід Швеції засвідчує ефективність децентралізованої моделі медіаосвіти, що поєднує державну стратегічну підтримку з автономією шкіл та активною

участю громадських інституцій. Значну увагу приділяють цифровій безпеці, протидії дезінформації та методичній підтримці педагогів.

Порівняння досвіду Польщі, Фінляндії та Швеції дало змогу виокремити три моделі розвитку медіаосвіти: централізовану, гібридну та децентралізовану. Найбільш ефективними є підходи, що поєднують державну політику, міжінституційну співпрацю, інтеграцію медіаосвіти у підготовку вчителів, спрямованість на розвиток громадянської відповідальності.

Виявлення сучасних тенденцій розвитку медіаосвіти педагогів в Україні засвідчує її утвердження як важливого напрямку освітньої політики та цифрової трансформації суспільства в умовах війни. Медіаосвіта дедалі більше виконує освітню, безпекову, світоглядну та психозбережувальну функції, що посилює роль учителя як носія медіакомпетентності та медіакультури.

До позитивних тенденцій віднесено: посилення державної політики протидії дезінформації; утвердження об'єктивної громадської думки; розвиток медіапсихологічних підходів у роботі з молоддю; формування інформаційного патріотизму; зміцнення компетентнісних засад розвитку медіаграмотності та інфомедійної грамотності педагогів. Важливими також є активізація неформальної та інформальної медіаосвіти, розширення партнерства державних інституцій, наукових установ і громадських організацій та оновлення змісту медіаосвіти на міждисциплінарних засадах.

Водночас виявлено сукупність проблем, які можуть бути потрактовані як негативні тенденції, зокрема фрагментарність упровадження медіаосвіти у підготовку майбутніх учителів, недостатню нормативно-правову уніфікацію результатів навчання, обмежене ресурсне забезпечення, несистемність розвитку медіаграмотності у сфері освіти дорослих, а також недостатню увагу до підготовки медіапедагогів і медіапсихологів.

Перспективи розвитку медіаосвіти педагогів в Україні пов'язані з її системною інтеграцією у формальну, неформальну та інформальну освіту, формуванням медіаосвітньої компетентності як обов'язкової складової професійної підготовки вчителя, посиленням міждисциплінарних підходів та орієнтацією на виклики інформаційної війни, збереження психічного здоров'я особистості. + додати використання вчителями ІІІ.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Проаналізовано основні чинники становлення і розвитку медіаосвіти вчителів в Україні, з-поміж яких: *діяльність міжнародних організацій* (ЮНЕСКО, Рада Європи, Європейський парламент), інституалізацію медіаосвіти (Глобальний альянс підтримки партнерства в галузі медіа- та інформаційної грамотності, Фонд «Відкрите суспільство», ГО «Інститут масової інформації», Рада міжнародних наукових досліджень та обмінів IREX в Україні, ГО «Детектор медіа», ГО «Центр Медіареформи», Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки при Міністерстві культури та інформаційної політики України тощо), *законодавче і нормативно-правове врегулювання та концептуалізація медіаосвіти в Україні*, а також *упровадження медіаосвітньої складової у процесі всеукраїнських*

експериментів. Зазначені чинники сприяли становленню медіаосвіти вчителів в Україні, що поєднує міжнародні й національні стратегії, державні та громадські ініціативи, а також потенціал формальної, неформальної та інформальної освіти. Вони зумовили поширення медіа- та інфомедійної грамотності серед різних категорій населення, імплементацію міжнародних рекомендацій у державну політику, інтеграцію медіаосвіти у сферу освіти й інформаційної політики, а також розроблення програм медіаосвіти різних рівнів від дошкільної до університетської освіти та освіти дорослих.

2. Обґрунтовано періодизацію розвитку медіаосвіти вчителів України наприкінці ХХ – першої чверті ХХІ ст. на основі законодавчо-регулятивного, інституційно-управлінського та ресурсно-змістового критеріїв. Виокремлено такі етапи: *ініціативний етап (1991–2009 рр.)*, що характеризується подоланням радянських медійних стереотипів, появою ініціатив закладів вищої освіти та інститутів післядипломної педагогічної освіти щодо впровадження медіаосвітніх курсів, заснуванням наукових інституцій і громадських організацій (Асоціації діячів кіноосвіти і медіапедагогіки України, Академії української преси, Інституту соціальної та політичної психології АПН України, Інституту екології масової комунікації та ін.), накопиченням емпіричних матеріалів для подальших досліджень, а також законодавчим забезпеченням (прийняття Законів України «Про інформацію» (1992), «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» (1999) та ін.); *експериментальний етап (2010–2016 рр.)*, пов'язаний із концептуалізацією медіаосвіти в Україні, розробленням навчальних програм і науково-методичних матеріалів для експериментального впровадження наскрізної медіаосвітньої складової, створенням мережі експериментальних закладів освіти, розробленням програм підвищення кваліфікації педагогів, а також затвердженням Концепції впровадження медіаосвіти в Україні (2010, 2016) і Дорожньої карти з медіаосвіти і медіаграмотності (2016); *етап масштабування медіаосвіти (2017–рр.)*, що характеризується широкою імплементацією Концепції розвитку медіаосвіти в Україні (2016), активізацією формальної, неформальної та інформальної медіаосвіти вчителів, розширенням співпраці громадських організацій, закладів вищої освіти та інститутів післядипломної освіти, реалізацією проекту IREX «Вивчай та розрізняй: інфомедійна грамотність», проведенням всеукраїнських експериментів і започаткуванням Національного проекту з медіаграмотності «Фільтр». Історико-педагогічний аналіз розвитку медіаосвіти вчителів в Україні у 1991–2024 рр. дає підстави стверджувати, що її становлення та еволюція відбувалися у тісному зв'язку із суспільно-політичними трансформаціями, змінами освітньої політики та викликами інформаційного суспільства.

Виявлено сучасні тенденції розвитку медіаосвіти вчителів в Україні. До позитивних тенденцій віднесено: врегулювання державної політики протидії інформаційним загрозам і дезінформації в умовах війни; активніше використання здоров'язбережувального та психозбережувального потенціалу медіаосвіти в освітній практиці; утвердження об'єктивної громадської думки завдяки протидії маніпуляціям у медіапросторі; реагування педагогів на медіатравматизацію

особистості на засадах теорії і практики медіапсихології; посилення компетентнісних засад розвитку інфомедійної грамотності, медіаграмотності та медіакомпетентності вчителів; активізацію неформальної та інформальної медіаосвіти педагогів через діяльність громадських організацій, освітніх платформ і професійних спільнот; оновлення змісту медіаосвіти на міждисциплінарних засадах із залученням потенціалу медіапедагогіки, медіапсихології, медіакультури, цифрової освіти. Доведено, що ці тенденції зумовлені процесами цифровізації освіти, посиленням ролі медіа у суспільному житті, а також викликами інформаційної війни, що потребують формування у педагогів здатності критично аналізувати медіаконтент і формувати відповідні компетентності в учнівської молоді. До негативних тенденцій віднесено несистемність упровадження медіаосвітньої складової у професійну підготовку майбутніх учителів, недостатню узгодженість змісту медіаосвіти в освітніх програмах закладів вищої освіти, а також фрагментарність розвитку медіаграмотності у сфері освіти дорослих.

. Схарактеризовано інноваційні практики зарубіжних країн у розвитку медіаосвіти вчителів. На основі аналізу досвіду розвитку медіаосвіти в Польщі, Фінляндії та Швеції встановлено, що в цих країнах вона набула статусу пріоритетного напрямку в державній і освітній політиці й розглядається як важливий чинник формування критичного мислення, громадянської відповідальності та цифрової культури особистості. З'ясовано, що ефективність упровадження медіаосвіти значною мірою залежить від наявності цілісної нормативно-правової та стратегічної основи, яка визначає місце медіаграмотності в системі освіти, забезпечує міжвідомчу координацію та створює умови для її сталого розвитку на всіх освітніх рівнях. Виокремлено три моделі реалізації медіаосвіти: централізовану (Польща), гібридну інтегративну (Фінляндія) та децентралізовану (Швеція), що відображають різні підходи до співвідношення державного регулювання, автономії закладів освіти та ролі громадських ініціатив у формуванні медіакомпетентності. Найбільш результативним є підхід, за якого медіаосвіта інтегрується в освітній процес як наскрізна складова, реалізується в межах різних навчальних предметів і видів освітньої діяльності та забезпечує її системність і практичну спрямованість. Підготовка і професійний розвиток учителів є ключовим чинником успішної реалізації медіаосвітніх завдань, а ефективними є моделі педагогічної освіти, які поєднують фундаментальну психолого-педагогічну підготовку, формування медіа- та цифрових компетентностей і безперервне підвищення кваліфікації.

5. Окреслено перспективи розвитку медіаосвіти педагогів в Україні на різних рівнях:

– *на загальнодержавному і регіональному*: зміцнення партнерства громадських організацій, державних інституцій, закладів вищої освіти та інститутів післядипломної педагогічної освіти з метою забезпечення наскрізності й неперервності медіаосвіти у професійному розвитку вчителів; інтеграція медіаосвітнього компонента у систему середньої та вищої освіти з урахуванням викликів інформаційної війни; упровадження медіаосвіти як складової інформаційної безпеки держави; оновлення стандартів вищої освіти у галузі А Освіта через включення медіаосвітньої компетентності до професійних якостей

педагога; створення можливостей для здобуття додаткових кваліфікацій (медіапедагог, медіапсихолог);

– на організаційно-управлінському: удосконалення навчально-методичного забезпечення медіаосвіти вчителів; розвиток цифрової медіаосвіти; інтеграція її елементів у навчальні програми різних рівнів освіти; розроблення сертифікованих програм і курсів для педагогів-практиків; упровадження дисципліни «Медіаосвіта вчителя» у підготовку майбутніх педагогів; забезпечення психологічної підтримки учасників освітнього процесу для подолання медіатравм;

– на особистісно-професійному: формування у здобувачів освіти медіаграмотності, критичного мислення та навичок безпечної поведінки в інформаційному просторі; розвиток умінь аналізувати медіатексти, розрізняти інформацію і дезінформацію, протидіяти маніпуляціям; використання інтерактивних методів навчання (проекти, рольові ігри, дослідницькі завдання), що сприяють формуванню відповідального ставлення до власного цифрового сліду та культури медіакомунікації.

Проведене дослідження не вичерпує багатоаспектної проблеми. Подальших наукових пошуків потребують питання інституалізації медіаосвіти в Україні, вивчення історії і практики громадських організацій, інституцій, діяльність яких спрямовувалася на формування медіаграмотності в українському суспільстві, формували медіакультуру українських громадян через віртуальне середовище, реальні масмедійні практики; особливостей застосування ІІІ у медіапросторі.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дисертації

Vovk, M., & Golovchenko, M. (2025). Interdisciplinary foundations of the development of teachers' media education: theoretical context. *Edukacja zawodowa i ustawiczna / Професійна і неперервна освіта: польсько-український науковий щорічник*, 10, 151–164. <https://czasopisma.aps.edu.pl/index.php/ezu/issue/view/277>

Головченко, Г., & Головченко, М. (2023). Розвиток медіаосвіти у США і Канаді в умовах глобалізаційних процесів. *Вісник Кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI століття»*, 1(7), 122–140. [https://doi.org/10.35387/ucj.1\(7\).2023.122-139](https://doi.org/10.35387/ucj.1(7).2023.122-139)

Головченко, М. В. (2025). Неформальна медіаосвіта вчителів в Україні: досвід і перспективи. *Імідж сучасного педагога*, 5(224), 5–12. [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-5\(224\)](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2025-5(224))

Головченко, М. В. (2025). Розвиток медіаосвіти педагога в умовах інформальної освіти. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*, 78, 431–443. <https://doi.org/10.31652/2412-1142-2025-78>

Головченко, М. В. (2025). Розвиток медіаосвіти педагогів в Україні: тенденції і перспективи. *Естетика і етика педагогічної дії*, 32, 224–243. <https://doi.org/10.33989/2226-4051.2025.32.347889>

Maftyn, L., Wang, Q., Damyranov, K., Golovchenko, M., & Filipchuk, N. (2025). Pedagogical innovations in the use of virtual reality for educational purposes: An

experimental study. *Premier Journal of Science*, 14:100169.
<https://doi.org/10.70389/PJS.100169>

Головченко, Г., & Головченко, М. (2023). Теоретичний дискурс проблеми медіаосвіти в сучасній педагогічній думці. У Н. Ничкало, Л. Лук'янова, Г. Філіпчук, О. Комаровська (Ред.), *Розвиток сучасної мистецько-педагогічної освіти: національний і європейський контекст* (с. 153–170). Сучава.
<http://ipood.com.ua/e-library/monografi/rozvitok-suchasno-mistecko-pedagogichno-osviti-nacionalniy-i-evropeyskiy-kontekst/>

Головченко, Г., & Головченко, М. (2023). Зміст медіаосвіти в освітніх закладах США і Канади. *Edukacja zawodowa i ustawiczna / Професійна і неперервна освіта): польсько-український науковий щорічник*, 8, 95–109.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

Головченко, М. (2023) Сутність медіаосвітньої компетентності вчителя. У Г.І. Сотська, М.П. Вовк (Наук. Ред.), *Неперервна педагогічна освіта ХХІ століття: зб. матеріалів ХХ Міжнародних педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О.П. Рудницької* (Вип. 6 (18), с. 45–48). Чернівці: Букрек.

Головченко, М. (2024). Адаптація музеїв до нових викликів медіапростору. *Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи: матеріали Дванадцятій науково-практичної конференції, м. Київ, 25-26 вересня 2024 р. Національний заповідник «Києво-Печерська лавра»* (с. 21–23). Київ: 7БЦ.

Головченко, М. (2024). Медіакомпетентність і медіаграмотність майбутніх педагогів мистецьких дисциплін. У І. Г. Терешко (голов. ред.), *Естетичні засади розвитку педагогічної майстерності викладачів мистецьких дисциплін: матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, м. Умань, 16-17 травня 2024 р.* (с. 37–41). Умань: Візаві <http://surl.li/jtkhbm>

Головченко, М. (2023). Медіакомпетентність майбутніх учителів мистецьких дисциплін. У І. Г. Терешко (голов. ред.), *Теоретико-методологічні аспекти мистецької освіти: здобутки, проблеми, перспективи: збірник матеріалів Х Міжнародної науково-практичної конференції, м. Умань, 19-20 жовтня 2023 р.* (с. 47-51). Умань: Візаві.
<https://drive.google.com/file/d/1auJxjPK4Wha6J0IRF9so3QM1dhVpYISq/view?usp=sharing>

Головченко, М. (2024). Медіакомпетентність у неформальній і інформальній освіті. *Мережева взаємодія Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України та закладів освіти України і зарубіжжя: матеріали Звітної науково-практичної конференції Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України, м. Київ, 25 березня 2024 р.* (с. 57–59). Київ: ТОВ «Талком» <https://doi.org/10.5281/zenodo.12510507>

Головченко, М. (2023). Медіаосвітні ресурси у музейному просторі *Музейна педагогіка – проблеми, сьогодення, перспективи: матеріали Одинадцятій науково-практичної конференції, м. Київ, 29-30 вересня 2023 р. Національний заповідник «Києво-Печерська лавра»* (с. 35–38). Київ: ТОВ «КАПІТАЛ-ДРУК».

Головченко, М. (2025). Педагогічні умови розвитку медіаграмотності майбутніх вчителів. *Психолого-педагогічний супровід професійного розвитку*

суб'єктів педагогічної освіти і освіти дорослих в сучасних реаліях України: зб. тез матеріалів Звіт. наук.-практ. конф. Ін-ту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України за 2024 рік, м. Київ, 17–27 квітня 2025 р. (с. 62–71). Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України <https://doi.org/10.5281/zenodo.15564419>

Головченко, М. (2024). Розвиток медіакомпетентності вчителя у закладах післядипломної освіти. У Г.І. Сотська, М.П. Вовк (Наук. Ред.), *Неперервна педагогічна освіта XXI століття: зб. матеріалів XXI Міжнародних педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О.П. Рудницької* (Вип. 7 (19), с. 205–208). Київ: Талком <http://ipood.com.ua/e-library/programi-i-zbirniki-materialiv/neperervna-pedagogchna-osvta-hh-stolttya---2024/>

Головченко, М. (2025). Розвиток медіакомпетентності вчителя у неформальній освіті. *Неперервна педагогічна освіта XXI століття: зб. матеріалів XXII Міжнародних педагогічно-мистецьких читань пам'яті проф. О.П. Рудницької* (Вип. 8 (20), с. 165–168). Київ: Талком <https://ipood.com.ua/e-library/programi-i-zbirniki-materialiv/neperervna-pedagogchna-osvta-hh-stolttya---2025/>

Головченко, М. (2024). Формування медіаграмотності і медіакультури майбутнього вчителя в системі музичної освіти. *Удосконалення професійної майстерності педагога-музиканта в умовах полікультурного освітнього простору: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції присвяченої 90-й річниці з дня народження засновника кафедри музики, народного артиста України, професора Андрія Кушніренка, м. Чернівці, 22-23 листопада 2023 р.* (с. 194–198). Чернівці: Чернівец. нац. унт ім. Ю. Федьковича, 2024. <http://surl.li/cweysk>

Головченко, М. (2023). Медіаосвітнє середовище сучасного закладу фахової передвищої освіти. *Розвиток педагогічної науки і практики в умовах воєнного та повоєнного часу: матеріали Звітної науково-практичної конференції Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України за 2022 рік, м. Київ, 16-23 березня 2023 р.* (с. 108–111). Київ: Ін-т педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

Наукові праці, що додатково відображають результати дослідження

Головченко, М. В. (2025). *Медіаосвіта педагога в Україні: реалії та цінні практики: науково-методичні рекомендації*. Київ: Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України.

АНОТАЦІЇ

Головченко М.В. Розвиток медіаосвіти вчителів в Україні (кінець ХХ – перша чверть ХХІ століття). – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна Національної академії педагогічних наук України, Київ, 2026.

У дисертації уперше здійснено історико-педагогічне дослідження з проблеми становлення і розвитку медіаосвіти вчителів України наприкінці ХХ – у першій чверті ХХІ ст.; обґрунтовано теоретичні засади проблеми розвитку медіаосвіти вчителів в Україні. Схарактеризовано основні чинники (діяльність міжнародних організацій, інституалізація медіаосвіти в Україні, законодавче і нормативно-правове врегулювання, концептуалізація медіаосвіти, упровадження медіаосвітньої складової під час всеукраїнського експерименту). Розроблено періодизацію розвитку медіаосвіти вчителів України в обраних хронологічних межах: ініціативний етап (1991-2009 рр.), експериментальний етап (2010-2016 рр.), етап масштабування (2017-2024 рр.). Розкрито потенціал формальної, неформальної та інформальної медіаосвіти вчителів в досліджуваний період. Проаналізовано інноваційні практики зарубіжних країн (Польщі, Фінляндії, Швеції) для розвитку медіаосвіти вчителів України. Виявлено позитивні і негативні тенденції розвитку медіаосвіти вчителів України. Окреслено перспективи розвитку медіаосвіти педагогів в Україні на різних рівнях (загальнодержавному, регіональному, організаційно-управлінському, особистісно-професійному). Розроблено науково-методичні рекомендації з удосконалення медіаосвіти освіти вчителів на основі українського досвіду і зарубіжних практик.

Ключові слова: медіаосвіта вчителів; розвиток медіаосвіти вчителів; Україна; періодизація розвитку медіаосвіти вчителів; кінець ХХ – перша чверть ХХІ ст.; зарубіжні практики; тенденції розвитку медіаосвіти; формальна медіаосвіта; неформальна медіаосвіта; інформальна медіаосвіта.

Golovchenko M.V. The Development of Media Education for Teachers in Ukraine (Late 20th – First Quarter of the 21st Century). – Manuscript.

Thesis for the Degree of Candidate of Pedagogical Sciences (PhD equivalent) in Specialty 13.00.01 – General Pedagogy and History of Pedagogy. – Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical and Adult Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, 2026.

The dissertation presents, for the first time, a historical and pedagogical study of the formation and development of media education for teachers in Ukraine from the late 20th to the first quarter of the 21st century. The theoretical foundations of the development of media education for teachers in Ukraine are substantiated. The study identifies the specific features of the formation and development of media education for Ukrainian teachers within the defined period and determines the key factors influencing this process, including: the activities of international organizations, the institutionalization of media education in Ukraine, legislative and regulatory frameworks, conceptualization of media

education, and the introduction of media education components during a nationwide experiment.

A periodization of the development of media education for teachers in Ukraine within the selected chronological framework is proposed, based on legislative-regulatory, institutional-managerial, and resource-content criteria. The following periods are distinguished: the initiative period (1991–2009), the experimental period (2010–2016), and the scaling period (2017–2024).

The potential of formal, non-formal, and informal media education for teachers during the studied period is revealed. Innovative practices of foreign countries, particularly Poland, Finland, and Sweden, are analyzed for their relevance to the development of media education for teachers in Ukraine.

Current trends in the development of media education are identified. Positive trends include: the regulation of state policy to counter information warfare under wartime conditions; the use of the health-preserving potential of media education in teaching practice; the promotion of objective public opinion by counteracting media manipulation; teachers' responses to media-induced trauma based on media psychology theory and practice; the establishment of competency-based approaches to developing information and media literacy, media literacy, and media competence among teachers; the intensification of non-formal and informal media education; and the updating of media education content on an interdisciplinary basis. Negative trends include: the lack of a systematic approach to integrating media education into professional teacher training and the fragmented nature of media literacy education in adult learning.

The prospects for the development of media education for educators in Ukraine at various levels (national, regional, organizational-managerial, and individual-professional) are outlined. Scientific and methodological recommendations for improving teacher media education, based on Ukrainian experience and international practices, are developed.

Keywords: media education for teachers; development of media education for teachers; Ukraine; periodization of media education development; late 20th – first quarter of the 21st century; international practices; trends in media education development; formal media education; non-formal media education; informal media education.